

Orientation towards the East in the Diplomacy of the Islamic Republic of Iran and Iran's Place in China's Middle East Policy

Hoda Nazarzadeh¹
Ahmad Bakhshayesh Ardestani²
Mohammad Tohidfam³

(Received: 15/04/2024- Accepted: 01/05/2024)

DOI: 10.22034/dpiq.2025.473090.1007

Extended Abstract

Introduction

Iran's orientation towards the East has always been one of the most important elements of the Islamic Republic of Iran's foreign policy vis-à-vis the West, which has been of great importance due to the prevailing political requirements in international relations, hence, with the emergence of China as a world power, The high economic strength of this country and Iran's identity and political contradictions with the west of the new Arsa in Iran's foreign policy and orientation towards the east in this country began, on the other hand, the

---

1. PhD Student, Department of Political Science (Iran's Study), Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Nazarzadeh37@gmail.com)-
Corresponding Author

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0002-3499-3453>

2. Associate Professor, Department of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Ahmadbakhshi0912@gmail.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0007-6502-247X>

3. Professor, Department of Political Science, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Mohammad.tohidfam.2011@gmail.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-0775-7482>

nature of China's foreign policy and efforts to establish bilateral relations with different regions, including the Middle East, It has provided more scope for such a platform. The basic question that this research aims to answer is, what are the causes of Iran's orientation towards the East and Iran's position as one of the most important countries in the Middle East in China's foreign policy? In response to these questions, confrontation with the influence of the West and the maximum pressure and sanctions of the United States of America is one of the main reasons for Iran's orientation towards the East, which itself has led to the promotion of Iran's position in China's Middle East regional policy in the field of energy, and China's Middle East policy is also based on the approach Evolution is on a pragmatic path, and China seeks balanced development with all countries in the region, including the Islamic Republic of Iran, and avoids any conflict and non-constructive reaction from other countries in the region and world powers.

Theoretical Framework

In this research, the theoretical issues raised in the threat balance theory of Stephen M. Walt is considered as a suitable framework for explaining the problem. Balance of threat theory by Stephen M. Walt proposed in his article "Alliance Formation and the Balance of World Power" published in the Journal of International Security in 1985. This theory was later elaborated in his book *The Origin of Alliances* (1987). This theory modifies the general balance of power theory in the neorealist school of international relations. This theory is placed in the general framework of defensive realism theory. In this theory, the balance is formed by the necessity of fear

and is to replace the superior power it should be said that based on the theory of threat balance, the unity of states is determined by the actions and creation of threats by other states. Walt believes that states generally counterbalance a perceived threat by uniting. In another interpretation, it should be stated that merely increasing the challenger's power alone does not create a balance of power, but the nature of the power of the rising country requires balance, hence, this balance includes the power and intentions of those in power. He cites the example of European alliance patterns before and during the First and Second World Wars when countries of considerable combined power united against the recognized threat of German expansionism. In fact, according to Walt, governments balance the greatest threats to their security.

Methodology

According to the main question of the research that was raised, the hypothesis that will be investigated in response to it, the confrontation with the influence of the West and the maximum pressures and sanctions of the United States of America is one of the main reasons for Iran's orientation towards the East, which itself leads to the improvement of Iran's position in China's Middle Eastern regional policy has been in the field of energy. The identity and ideological conflicts of the Islamic Republic of Iran with the West, as well as the economic pressures of the West on Iran on the one hand, as well as China as one of the world powers, especially in the field of economy, can be seen as the reasons for Iran's tendency towards the East, on the other hand, due to The pragmatic principles and foundations of the balanced

development of China's Middle East policy with all countries, far from arousing the sensitivities of the United States, Iran as one of the important countries of the Middle East is of great importance. With Tehran, it is a function of this country's macro-Middle East policy, which does not have attributes and characteristics such as strategies or unity. The author tries to investigate the answer given to the main question of this research with a descriptive-analytical method. Based on this, this research gathers information based on internet scientific resources, a review of published upstream documents and reports, and finally data analysis.

Conclusions & Suggestions

In general, I use Stephen Walt's theory of Iran's tendency towards the East, which was based on the balance of threats, he believes that any kind of tendency and alliance needs regional cooperation or a sense of common threat, as a result of the strategy of countries to prevent From the increase in the power of its rival, it is balancing, in general, Iran's tendency towards the east based on Walt's theory, due to the immediate threat caused by sanctions, which has caused the existence or survival of Iran to be endangered, and on the other hand, Iran's interests are balanced with an alliance with China. The relations between Iran and China have a long way to a strategic direction.

Keywords: China, Middle East, Orientation towards the East, Islamic Republic of Iran.

How to Cite: Nazarzadeh, H., Bakhshayesh ardestani, A. and Tohidfam, M. (2024). Orientation towards the East in the Diplomacy of the Islamic Republic of Iran and Iran's Place in China's Middle East Policy. *Diplomatic Interactions*, 2(5), 255 - 295. doi: 10.22034/dpiq.2025.473090.1007

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و جایگاه ایران در سیاست خاورمیانه‌ای چین

هدی نظرزاده^۱

احمد بخشایش اردستانی^۲

محمد توحیدفام^۳

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۴ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۳/۰۲/۲۵)

DOI: 10.22034/dpiq.2025.473090.1007

چکیده

دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در قبال شرق همواره یکی از مهم‌ترین المان‌های سیاست خارجی این کشور بوده که با توجه به مقتضیات سیاسی حاکم در روابط بین‌الملل از اهمیت بالایی برخوردار بوده است. از این رو، با توجه به تضادهای هویتی و سیاسی ایران با غرب، ظهور چین در جایگاه یک قدرت جهانی عرصه جدیدی را در سیاست خارجی ایران آغاز نمود، از سوی دیگر، ماهیت سیاست خارجی چین و تلاش برای برقراری روابط دوجانبه با مناطق مختلف از جمله خاورمیانه، دامنه بیشتری را برای چنین بستری فراهم ساخته است. سؤال اساسی که این پژوهش قصد دارد به آن پاسخ دهد این است که علت گرایش ایران به شرق چیست و جایگاه ایران به عنوان یکی از مهم‌ترین کشورهای خاورمیانه در سیاست خارجی چین چگونه است؟ در پاسخ به این سؤال‌ها تقابل با نفوذ غرب، فشارها و تحریم‌های حداکثری ایالات متحده آمریکا از عمده دلایل گرایش ایران به شرق است که خود منجر به ارتقا جایگاه ایران در سیاست منطقه‌ای خاورمیانه‌ای چین گردیده و سیاست خاورمیانه‌ای چین نیز با رویکرد تکاملی در مسیری عمل‌گرایانه، به دنبال توسعه متوازن در منطقه است. به گونه‌ای که از یک سیاست مبتنی بر باورهای ایدئولوژیک به یک سیاست عمل‌گرایانه رسیده است. بر مبنای این سیاست، چین به دنبال توسعه متوازن با همه کشورهای منطقه و از جمله جمهوری اسلامی ایران است به گونه‌ای که موجب واکنش منفی دیگر دولت‌ها و تقابل با ایالات متحده نشود.

واژگان کلیدی: چین، خاورمیانه، گرایش به شرق، جمهوری اسلامی ایران

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران. (Nazarzadeh37@gmail.com)

نویسنده مسئول

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0002-3499-3453>

۲. دانشیار علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران. (Ahmadbakhshi0912@gmail.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0007-6502-247X>

۳. استاد علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران. (Mohammad.tohidfam.2011@gmail.com)

Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-0775-7482>

مقدمه

با پایان یافتن جنگ سرد می‌توان روند رو به رشدی از گرایش به شرق را در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران مشاهده نمود. این گرایش به شرق هم در سیاست‌های اعلامی سیاست خارجی ایران و هم در سیاست‌های اعمالی این کشور قابل مشاهده است به نحوی که ارتقای سطح مناسبات سیاسی و اقتصادی جمهوری اسلامی با شرق به شکل فزاینده‌ای طی دهه‌های مختلف قابل اندازه‌گیری است.

یکی از ویژگی‌های اساسی نظام بین‌الملل در طول تاریخ تغییر در ساختار قدرت است که به شکل‌گیری ساختارهای متنوع قدرت، ظهور قدرت‌های جدید و پایان عصر دیگر قدرت‌هاست. ظهور چین بر پایه دومین قدرت اقتصادی جهان و همچنین بر پایه اولین قدرت نظامی منطقه‌ای در آسیا-پاسیفیک از جمله قدرت‌های نوظهوری به حساب می‌آید که ثبات سیستم بین‌الملل در سطح کلان و ژئوپلیتیک آسیا در مقیاس منطقه را تحت تأثیر خود قرار داده است.

در یک بررسی واقع‌گرایانه می‌توان به این نتیجه رسید که چین دارای روندی رو به رشد و مستمر در ساختار نظام بین‌الملل است و با توجه به اینکه چین در سال‌های اخیر به ایفای نقش فرا منطقه‌ای بیشتری روی آورده، بر همین اساس جمهوری اسلامی ایران نیز باید تلاش نماید تا به عنوان قدرت منطقه‌ای جهت پیشبرد منافع استراتژیک و اهداف سیاست خارجی خود از این گرایش جدید چین بهره لازم را ببرد. دولت چین

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۶۱

نیز به دنبال تحقق همگرایی و همسویی منافع کشورهای منطقه خاورمیانه طرح «کمربند-راه» را به عنوان طرحی پیشنهادی برای کشورهای منطقه طراحی نموده و مشارکت ایران در اجرای این پروژه از سوی چینی‌ها مورد استقبال قرار گرفته است. از این رو به نظر می‌رسد بررسی «کمربند-راه» چینی و جایگاه ایران در سیاست خاورمیانه‌ای این کشور، امری مهم برای سیاست‌گذاری‌های جمهوری اسلامی ایران نیز به شمار می‌رود. از سوی دیگر، چین به عنوان دومین اقتصاد جهان در پی گسترش روابط خود با بسیاری از کشورهای جهان است و حضور این کشور در خاورمیانه مقارن با کم‌رنگ شدن حضور ایالات متحده در این منطقه، خبر از تغییراتی آهسته، دامنه‌دار، مداوم و بسیار جدی در وضعیت نظام بین‌الملل دارد. در این میان منطقه خاورمیانه در آغاز هزاره سوم اهمیت روزافزونی یافته و چین نیز از این فرصت طلایی چشم‌پوشی خواهد کرد.

پیشینه پژوهش

مقاله روابط چین و ایران: یک مشارکت استراتژیک محدود اما پایدار نوشته «ویل گرین»، تحلیلگر سابق سیاست، امنیت و امور خارجه و «تیلور راث»، تحلیلگر سیاست، اقتصاد و تجارت در سال ۲۹ ژوئن ۲۰۲۱ در کمیسیون بررسی اقتصادی و امنیتی آمریکا-چین به چاپ رسید که طی این مقاله نویسندگان به این موضوع می‌پردازند که ایران سال‌ها به دلیل تحریم‌های بین‌المللی دچار انزوای دیپلماتیک و اقتصادی شده است، به

تدریج روابط خود را با چین تعمیق بخشیده است، چینی که برای تبدیل شدن به یک شریک استراتژیک حیاتی برای ایران قدم گذاشته است. از نظر اقتصادی، چین بزرگ‌ترین شریک تجاری ایران، واردکننده پیشرو انرژی و سرمایه‌گذار برتر ایران است. دو کشور همچنین دارای روابط نظامی دیرینه‌ای هستند که شامل همکاری قوی در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ و همکاری‌های متوسط تر امروزی، با تعاملات نیمه منظم مانند مبادلات نظامی در سطح بالا، رزمایش‌ها و تماس‌های بندری است.

توافقنامه همکاری ۲۵ ساله پکن و تهران در مارس ۲۰۲۱ منعکس‌کننده روابط عمیق آن‌ها است که همچنان به رشد خود ادامه می‌دهد؛ زیرا دو کشور هماهنگی خود را در مورد موضوعات موردعلاقه دوجانبه تقویت می‌کنند. علیرغم مشارکت استراتژیک پایدار، پکن با دقت رشد روابط دوجانبه را در تلاش برای متعادل کردن سایر منافع خود در منطقه تنظیم کرده است. در حالی که تهران از توافقنامه همکاری ۲۵ ساله جدید به عنوان نقطه عطفی در روابط چین و ایران یاد می‌کند، پکن اهمیت آن را کم اهمیت جلوه داده است. اگرچه پکن به دنبال براندازی کامل ثبات ارائه شده توسط ایالات متحده در خاورمیانه نیست، افزایش هماهنگی چین و ایران کارآمدی سیاست‌های مهم ایالات متحده مانند تحریم‌های هسته‌ای را تضعیف می‌کند. در همین حال، تأیید ضمنی پکن از فعالیت‌های اشاعه‌ای که از برنامه موشکی ایران حمایت می‌کند،

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۶۳

نیروهای آمریکایی در منطقه را در معرض خطر مداوم قرار می‌دهد. این گزارش به بررسی اهداف دیپلماتیک و سیاسی پکن در رابطه با تهران و همچنین محدودیت‌های مهم ژئوپلیتیکی در این رابطه می‌پردازد. سپس کمک‌های اقتصادی چین به ایران را ارزیابی می‌کند که نقش چین به عنوان بزرگ‌ترین بازار واردات و صادرات ایران و سرمایه‌گذار حیاتی در زیرساخت‌های انرژی و حمل‌ونقل نشان می‌دهد. درنهایت، این گزارش همکاری دفاعی چین و ایران را تحلیل می‌کند، از جمله محدودیت‌های مرتبط با تمایل چین برای متعادل کردن شراکت نظامی خود با ایران و سایر سهام مهم آن در خاورمیانه. این گزارش با تحلیلی از پیامدهای روابط چین و ایران برای ایالات متحده به پایان می‌رسد.

بهزاد شاهنده در کتاب «چین: روابط با آمریکا و ایران» به این موضوع پرداخته است، این کتاب با هدف بررسی رابطه سه‌گانه ایران، چین و آمریکا در یک بازه زمانی هفتاد ساله از دوره ایجاد نظام سوسیالیستی در چین قاره‌ای (منظور سرزمین مادری چین به جز جزیره‌های ماکائو، هنگ‌کنگ و تایوان) و تأسیس جمهوری خلق چین در سال ۱۹۴۹ م. است.

کتاب مذکور، حاصل پژوهش‌ها، مطالعات و تجربیات نگارنده در مدت سه دهه است؛ لذا اکثر تغییر و تحولات را لمس کرده است. از نظر شاهنده روابط ایران با چین، هم مسیر با روابط آمریکا با چین است، آمریکایی‌ها حدود ۲۲ سال رابطه‌ای با کشور چین نداشتند (از دوره‌ای

که جمهوری خلق چین در ۱۹۴۹ م. در بیجینگ تأسیس شد) و اغلب از تایوان یا جمهوری چین، حمایت می‌کردند. این دو کشور، یک دوره زمانی یعنی جنگ کره در مقابل یکدیگر قرار گرفتند. در طول ۲۲ سالی که رابطه چین و آمریکا خصمانه بود، رابطه‌ای بین چین با ایران نیز وجود نداشت؛ زیرا ایران را متحد آمریکا می‌دانستند. اما از دوره مائو که آمریکایی‌ها و چینی‌ها از سیاست تنش‌زدایی تبعیت می‌کردند، رابطه ایران و چین نیز در سال ۱۹۷۱ تغییر جهت داد و این دو کشور روابط دیپلماتیک خود را آغاز کردند.

بعد از انقلاب اسلامی در ایران، چین جمهوری اسلامی ایران را، از نخستین کشورهایی است که به رسمیت می‌شناسد. جنگ ایران و عراق، که با اصلاحات اقتصادی دنگ شیائو پینگ هم‌زمان بود، موفقیت اقتصادی چین را فراهم می‌کند. زیرا چین با فروش سلاح به دو کشور ایران و عراق سود هنگفتی می‌برد. متأسفانه ایران، می‌گوید ما چشم‌اندازی استراتژیک در رابطه با چین داریم؛ اما واقعیت این‌گونه نیست. رابطه ایران با چین تحت تأثیر فشار آمریکا عمل می‌کند. سنگینی روابط دو کشور در دوره‌های مختلف این دوره هفتاد ساله متفاوت بوده است و از نظر ناظران بین‌الملل، سایه مناسبات ایران متأثر از دو قدرت بزرگ غرب و شرق محسوب می‌شوند که سرآغاز مناسبات معاصر ایران و چین به سال ۱۹۷۱ میلادی است که دو کشور در خلال پروسه تنش‌زدایی ایالات متحده آمریکا و چین به تأسیس روابط دیپلماتیک

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۶۵

اقدام کردند. روابط دو کشور در دهه هفتاد میلادی با الهام گرفتن از مناسبات ایالات متحده آمریکا و چین با گسترش محتاطانه توأم شده بود. بهزاد شاهنده، افشین شامیری (۱۳۹۷) در مقاله «تبیین جایگاه قدرت هوشمند در سیاست خارجی چین» به این موضوع پرداخته است که به دنبال تغییر و تحولات بین‌المللی، برخی از کشورها از جمله چین به این نتیجه رسیده‌اند که برای پیگیری اهداف و منافع خود ناگزیرند تا با شرایط جدید بین‌المللی هماهنگ شده و نوع جدیدی از قدرت را جستجو نمایند. در پاسخ به این سؤال که سیاست‌گذاران جدید چین چه نوعی از قدرت را در سیاست جهانی دنبال می‌نمایند تا به اهداف و منافع خود دست پیدا کنند، پژوهش حاضر در صدد است تا شکل جدید قدرت که همان قدرت هوشمند است با کمک روشی توصیفی-تحلیلی در سیاست خارجی چین تبیین نماید. تحولات بین‌المللی و ناکارآمدی قدرت سخت و نرم صرف، رهبران نسل جدید را به سمت منابع متعدد قدرت و ترکیب هوشمندانه آن‌ها در عرصه بین‌المللی هدایت کرده است. در شرایط کنونی، پیگیری هم‌زمان این دو بعد قدرت (سخت و نرم) زمینه ارتقای جایگاه این کشور و مقابله با تهدیدات متعدد بین‌المللی را فراهم آورده است.

فریبرز ارغوانی، سعید میراحمدی (۱۳۹۸) در مقاله «تبیین سیاست موازنه سازی منطقه‌ای چین در خاورمیانه» به این موضوع پرداخته است که اهمیت منطقه خاورمیانه نزد قدرت‌های بزرگ از گذشته تا به امروز

یکی از اصلی‌ترین محورهای پژوهش در حوزه مطالعات منطقه‌ای خاورمیانه بوده است. هدف این مقاله تبیین سیاست خاورمیانه‌ای چین در یک دهه اخیر با تمرکز بر مفهوم «موازنه سازی منطقه‌ای» است. این نوشتار با طرح این پرسش که چرا چین به سیاست موازنه سازی منطقه‌ای در خاورمیانه روی آورده است؟ بر این نظر است که روی آوردن چین به این سیاست ناشی از تأثیرگذاری متغیرهای موجود در سه سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی است. یافته‌های این پژوهش با اتکا بر روش‌های ترکیبی (توصیفی-تبیینی و تحلیل داده آماری) نشان می‌دهند که در سطح تحلیل ملی قرارگیری این کشور در مرحله گذار توسعه، اصل احترام به حاکمیت و تمامیت سرزمینی سایر کشورها و عامل اسلام در چین دلایل اتخاذ سیاست موازنه سازی منطقه‌ای چین در خاورمیانه است. در سطح منطقه‌ای اهمیت اقتصادی خاورمیانه و لزوم حفظ بازارها، نیاز به منابع انرژی خاورمیانه و حفظ شرکای منطقه‌ای مؤلفه‌های شکل‌دهنده به سیاست مذکور بوده است و در سطح جهانی رقابت و همکاری هم‌زمان با ایالات متحده آمریکا، پروژه و ابتکار کمربند و جاده ابریشم جدید و افزایش قدرت نرم و نفوذ فرهنگی چین باعث اتخاذ سیاست موازنه سازی منطقه‌ای از جانب چین در خاورمیانه شده است.

سید جلال دهقانی فیروزآبادی، مهدی فرازی (۱۳۹۰) در مقاله «موانع و فرصت‌های گسترش نقش چین در خاورمیانه» به موضوع چین پرداخته است. از نظر نویسنده در آغاز هزاره سوم در حوزه‌ی مطالعات سیاست

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۶۷

بین‌الملل و به‌ویژه تئوری‌های انتقال قدرت، ادبیاتی جدید رواج یافت که از آن با عنوان قدرت‌های در حال ظهور نام می‌برند. قدرت‌هایی که با توجه به تعاریفی که از آن‌ها می‌شود دارای رفتاری نسبتاً متفاوت در مقایسه با سایر قدرت‌های بزرگ در تاریخ روابط بین‌الملل هستند. در سال‌های گذشته چین در کانون این حوزه مطالعاتی قرار گرفته است. خیزش چین در نظام بین‌الملل سبب شده است تا این کشور برای افزایش منافع ملی خود به گسترش نقش خود در مناطق مختلف از جمله خاورمیانه بپردازد. سؤال اصلی مقاله آن است که چگونه موانع و فرصت‌های مختلف در خاورمیانه، بر گسترش نقش چین در این منطقه تأثیر می‌گذارند؟ پاسخ احتمالی به این پرسش آن است که محدودیت‌های نظامی چین و موانع سیاسی استراتژیک ناشی از رقابت قدرت‌های بزرگ، رابطه مستقیمی با ایفای نقش حاشیه‌ای این کشور در خاورمیانه دارد. همچنین فرصت‌های اقتصادی (انرژی- تجاری) اهمیت ویژه‌ای در گسترش نقش چین در خاورمیانه دارد. در این پژوهش با استفاده از تئوری مجموعه امنیتی منطقه‌ای و با بررسی ابعاد سیاسی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی بر این نکته تأکید می‌شود که خاورمیانه یکی از کلیدی‌ترین حوزه‌ها در استراتژی کلان بلندمدت چین است و جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با تغییر یا حداقل تعدیل در برخی از رفتارهای بین‌المللی، خود را به کانون اصلی این استراتژی و متحد استراتژیک چین در خاورمیانه بدل کند.

نادیا حلمی (۲۰۱۳) در مقاله «مطالعات پژوهشی چین بر روی ایران و خاورمیانه» به موضوع سیاست خاورمیانه‌ای چین و ایران پرداخته است. از نظر نویسنده در سه دهه گذشته مطالعات چین بر روی ایران و خاورمیانه به صورت گسترده‌ای نظام‌مند شده است. این نظام مندی در میزان نشریات و همین‌طور در گوناگونی روش‌های تحقیق و افزایش نشریات علمی در مورد ایران و خاورمیانه قابل مشاهده است. پیشرفت مطالعات چینی بر روی خاورمیانه به طور ویژه بعد از قیام‌های عربی و تغییرات در خاورمیانه (۲۰۱۳-۲۰۰۰) با شتاب بیشتری به پیش می‌رود. مؤسسات تحقیقاتی از ادارات تبلیغاتی دولتی به نهادهای چندوجهی علمی و غیرعلمی تبدیل شدند که شامل دانشگاه‌ها، مؤسسات تحقیقاتی، مؤسسات نظامی، ادارات دولتی، سفارتخانه‌های کشورهای خارجی و رسانه‌های جمعی می‌شوند. در همین زمان، نشریات از تهیه مقدمه و نمایی کلی از وضعیت ایران و کشورهای خاورمیانه به سمت مطالعات عمیق‌تری از سیاست و اقتصاد خاورمیانه در سه بخش: آغاز (۱۹۷۸-۱۹۴۹)، رشد (۱۹۹۹-۱۹۷۹) و پرداختن به انرژی، دین، فرهنگ، اجتماع و امنیت متمایل گشتند. بودجه تحقیقات خاورمیانه محور که از سوی مقام‌های محلی، وزارتی و ملی تأمین می‌شد، افزایش یافت و باعث رشد کیفیت تحقیقات شد. در آخر، چین به تأسیس و عضویت در مؤسسات علمی و غیردولتی روی آورد مانند انجمن مطالعات خاورمیانه چین، انجمن مطالعات خاورمیانه آسیا و انجمن مطالعات ادبیات عرب. با این

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۶۹

حال، مطالعات خاورمیانه چین در مقایسه با مطالعات آمریکا، اروپا و ژاپن در داخل و مطالعات خاورمیانه در غرب توسعه نیافته محسوب می شود.

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به سؤال اصلی پژوهش که مطرح شد، فرضیه‌ای که در پاسخ به آن مورد بررسی قرار می‌گیرد، تقابل با نفوذ غرب و فشارها و تحریم‌های حداکثری ایالات متحده آمریکا از عمده دلایل گرایش ایران به شرق است.

تضادهای هویتی و ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران با غرب و همچنین فشارهای اقتصادی غرب بر ایران از یک سو و همچنین ظهور چین به عنوان یکی از قدرت‌های جهانی، بخصوص در حوزه اقتصاد را می‌توان از دلایل گرایش ایران به شرق دانست، از سوی دیگر با توجه به اصول و مبانی عمل‌گرایانه توسعه متوازن سیاست خاورمیانه‌ای چین با همه کشورها به دور از برانگیختن حساسیت‌های ایالات متحده ایران به عنوان یکی از کشورهای مهم خاورمیانه از اهمیت بالایی برخوردار است؛ البته باید این مهم را نیز در نظر داشت که بر اساس اصول سیاست خارجی چین، روابط پکن با تهران نیز تابعی از سیاست کلان خاورمیانه‌ای این کشور است که صفت و ویژگی‌هایی چون استراتژیک بودن یا اتحاد را ندارد.

چارچوب نظری: نظریه موازنه تهدید

در این پژوهش مباحث نظری مطرح شده در نظریه موازنه تهدید «استفان. ام. والت» به عنوان چارچوبی مناسب برای تبیین مسئله در نظر گرفته شده است. نظریه موازنه تهدید توسط استفان والت در مقاله‌اش «تشکیل اتحاد و موازنه قدرت جهانی»^۱ پیشنهاد شد که در مجله امنیت بین‌المللی در سال ۱۹۸۵ منتشر شد. این نظریه بعداً در کتاب او به نام «منشأ اتحادهای» (۱۹۸۷) بسط بیشتری یافت. این نظریه، نظریه توازن قوای عمومی را در مکتب نئورئالیستی روابط بین‌الملل اصلاح می‌کند. این نظریه در چارچوب کلی تئوری واقع‌گرایی تدافعی قرار می‌گیرد. در این نظریه، توازن به ضرورت ترس شکل می‌گیرد و در تلاش برای جایگزینی قدرت برتر است، بایستی اظهار داشت بر اساس تئوری موازنه تهدید، اتحاد دولت‌ها با اعمال و ایجاد تهدیدهایی از سوی دیگر دولت‌ها تعیین می‌شود. والت معتقد است که دولت‌ها عموماً با متحدشدن در برابر تهدیدی که تصور می‌شود تعادل برقرار می‌کنند.

در تعبیری دیگر، باید عنوان داشت که صرف افزایش قدرت چالشگر به تنهایی ایجادگر توازن قدرت نیست؛ بلکه ماهیت قدرت کشور در حال صعود است که موازنه را الزامی می‌کند، از این رو، این تعادل شامل قدرت و نیت صاحبان قدرت است. او به نمونه‌ای از الگوهای اتحاد کشورهای اروپایی قبل و در طول جنگ جهانی اول و

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۷۱

دوم اشاره می‌کند، زمانی که کشورهایی با قدرت ترکیبی به میزان قابل توجهی در برابر تهدید شناخته شده توسعه طلبی آلمان متحد شدند. بنا به گفته والت، دولت‌ها موازنه را نسبت به بزرگ‌ترین تهدیدها علیه امنیت خود اجرا می‌کنند (Stephen Walt, 2004, p. 152).

والت چهار معیار را مشخص می‌کند که دولت‌ها برای ارزیابی تهدید ناشی از یک کشور دیگر از آن‌ها استفاده می‌کنند: قدرت یا قدرت کل آن (اندازه، جمعیت، قدرت نهفته، و قابلیت‌های اقتصادی)، نزدیکی جغرافیایی، قابلیت‌های تهاجمی و نیت تهاجمی یا خصمانه آن‌ها. والت استدلال می‌کند که دولت‌ها در برابر تهدیدها اقدام به موازنه می‌نمایند و لزوماً هر قدرت خارجی منجر به موازنه سازی نخواهد بود. به عبارت دیگر، باید گفت که برای والت و نظریه موازنه تهدید، قدرت تنها یک بخش مهم از معادله است و اما تنها عنصر نخواهد بود. نظریه موازنه تهدید با جدا کردن قدرت از تهدید، به دنبال اصلاح در رئالیسم (و همچنین نئورئالیسم کنت والتز) بود.

در تئوری موازنه قدرت، که قبلاً بر تحلیل‌های واقع‌گرایانه تسلط داشت، تعادل را در برابر دیگرانی که قدرت (قابلیت‌های نظامی) آن‌ها در حال افزایش بود، بیان می‌کند و بر اساس این پارادایم، قدرت بیشتر برای بازتاب نیت تهاجمی در نظر گرفته شد. اما والت استدلال می‌کند که دولت‌ها در برابر آن‌هایی که در حال افزایش قدرت هستند به دنبال ایجاد تعادل و برقرار موازنه نیست، چراکه عملاً نمی‌توان دولت‌هایی که

به دنبال افزایش قدرت هستند را متهم و تهدید دانست و بلکه علاوه بر قدرت نیت یا همان تهدیدهای دیگر کشورها نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. به عنوان مثال، در طول جنگ سرد اتحاد جماهیر شوروی قدرتمندتر از ایالات متحده به نظر می‌رسید اما برخلاف نظریه موازنه قدرت، کشورهای بیشتری (اعضای ناتو) با ایالات متحده نسبت به اتحاد جماهیر شوروی متحد شدند چراکه دولت‌های دیگر از نیت ایالات متحده یا اگر بهتر عنوان کنیم که از نیت‌هایی ایالات متحده از خود نشان می‌داد، نسبت به نیت اتحاد جماهیر شوروی کمتر احساس تهدید می‌کردند و کمتر تهاجمی بودند. نقص تئوری توازن قوا پس از فروپاشی تهدید شوروی، بیشتر چشمگیر شد. از این رو، تهدیدها به همان میزان که شامل توانایی‌ها می‌شوند، شامل نیت آن‌ها نیز خواهند شد.

والت با قدرت نامتوازن خود در سال ۲۰۰۴ استدلال کرد که ایالات متحده هنوز به طور رسمی با ناتو، ژاپن، کره جنوبی و چندین کشور دیگر متحد است (Stephen Walt, 2004, p. 153). سؤال مهمی که در این خصوص می‌توان مطرح کرد این است که دولت‌ها چگونه به تهدیدات واکنش نشان می‌دهند - از طریق ایجاد تعادل (اتحاد با دیگران در برابر تهدید غالب) یا باند (همسویی با منبع خطر). والت ادعا می‌کند که "برای کشورهایی که مهم هستند، تعادل یک قانون است". او تاریخ دیپلماتیک خاورمیانه را بین سال‌های ۱۹۵۵ و ۱۹۷۹ بررسی می‌کند و متوجه می‌شود که برقراری تعادل بسیار رایج‌تر از موازی کاری است.

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۷۳

زمانی که موازی کاری رخ می‌دهد، در میان دولت‌های ضعیف‌تر رخ می‌دهد - هم به این دلیل که «در برابر فشار آسیب‌پذیرتر هستند» و هم به دلیل بی‌اهمیت بودن منابعشان - زمانی که متحدان در دسترس نیستند و زمانی که رهبران معتقدند که دولت‌های بالقوه تهدید را می‌توان با موفقیت از بین برد. علاوه بر این، والت نتیجه می‌گیرد که شباهت‌های ایدئولوژیک و ابزارهای حمایت‌شده دولت برای افزایش تعهد به اتحاد، مانند کمک‌های اقتصادی و نظامی خارجی، تابع اولویت‌های امنیتی در تشکیل اتحاد هستند (Stephen Walt, 1987, p. 15). اینکه آیا دولت‌ها در مواجهه با تهدید به تعادل می‌رسند یا باندها - و اینکه آیا ایدئولوژی یا ابزارهای سیاست می‌توانند انتخاب‌های همسویی را تحت تأثیر قرار دهند - مهم است؛ زیرا تعیین می‌کند که آیا دولت‌ها عموماً امن هستند یا خیر. اگر موازنه سازی رایج‌تر از راه‌اندازی باند باشد، دولت‌ها امن‌تر هستند، زیرا متجاوزان با مخالفت‌های ترکیبی مواجه خواهند شد. در صورت رایج‌تر شدن باندها، دولت‌ها ناامن هستند، زیرا متجاوزان متحدان بیشتری را جذب می‌کنند و قدرت خود را افزایش می‌دهند و در عین حال قدرت مخالفان خود را کاهش می‌دهند. والت این تفاوت را برای ارزیابی چشم‌انداز تداوم امنیت ایالات متحده در طول جنگ سرد حیاتی می‌داند (Stephen Walt, 1987, p. 25).

علل گرایش ایران به شرق

تمایز هویت تاریخی، دینی و تمدنی ایران با غرب

تمدن ایرانی در طول تاریخ حاصل برخورد و در هم تنیدگی سه فرهنگ ایران باستان، اسلامی و مدرنیته بوده است (مفتخری، ۱۳۹۲: ۹۱). اگرچه بن‌مایه‌های هویتی ایرانی برخوردار از این سه هویت بوده؛ اما هویت تاریخی ایران در قالب تمدن ایرانی-اسلامی که مبتنی بر اصول و هنجارهای اسلامی است در تقابل با عقل‌گرایی صرف و عینی‌گرایی غرب است. از طرف دیگر هویت اسلامی-شیعی ایران به لحاظ ایدئولوژیک با هویت مسیحی و لیبرال دموکراسی غربی متفاوت است. به عبارتی، «بادی» این چنین گفت که سیر تحول اندیشه سیاسی در غرب و ایران متفاوت بوده؛ تجربه‌گرایی، بشر محوری، اقتصاد بازار آزاد بخش زیادی از هویت غرب را شکل داده است. همچنین نگرش دینی متفاوت غرب که دین را امری مقدس اما مانع پیشرفت می‌داند و بر این عقیده است که امور دینی از امور سیاسی جدا است و به محدوده شخصی مربوط است (سکولاریسم)، با اندیشه ایرانی-اسلامی دین‌محور-چه در امر شخصی و چه در حکمرانی- تفاوتی آشکار دارد.

این تفاوت در هویت تاریخی، دینی و تمدنی امروزه در قالب کلی فرهنگ شرق در برابر فرهنگ غربی در تمام زمینه‌های سیاسی، اقتصادی، دینی و فرهنگی، به هویتی متمایز و عموماً در تعارض با هم منجر شده است که نتیجه آن در روابط منطقه‌ای و بین‌المللی بروز یافته

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۷۵

است. ترکیه امروزی در اوایل قرن بیستم مرکز امپراتوری بزرگی بود که کشورهای عربی خاورمیانه، ترکیه کنونی، بخشی از شمال آفریقا، قسمت اعظم بالکان، یونان، رومانی، مولداوی، بلغارستان، صربستان، بوسنی و هرزگوین، مونته‌نگرو و مقدونیه را شامل می‌شد؛ که به عنوان امپراتوری مسلمان در برابر دولت‌های اروپایی از مسلمانان دفاع می‌کرد و در صحنه سیاست جهانی و معادلات بین‌المللی از قدرت‌های مهم و تأثیرگذار بود. از این نظر، هویت تاریخی، دینی و تمدنی عثمانی با توجه به تحولات بین‌المللی، رویکردهای جهان‌بینانه، رسالت جهان‌شمول، موقعیت استراتژیک در مقابل غرب و خصوصاً اروپا برجسته می‌شد. این ویژگی‌ها باعث شکل‌گیری تمدنی شد که به جهان‌وطنی یونانی‌ها، رومی‌ها و بیزانسی‌ها شباهت داشت.

سیاست ترکیه امروزی در هزاره جدید با الهام از امپراتوری عثمانی در قالب نوع‌ثمان‌گرایی یادآور آن تمدن و در پی احیای آن است. شاخص‌های این هویت تاریخی، دینی و تمدنی در قالب مذاهب مختلف، اقوام، نژادها، آثار و بناهای تاریخی، زبان ترکی (جنبش فتح‌الله گولن با داعیه هویت تاریخی ترکی، اسلامی و اروپایی و...) نمایان شده است (دانش‌نیا و دیگران، ۱۳۹۲: ۴۰). در این ارتباط، شکل‌گیری مرز اسلامی- مسیحی در این منطقه بین ایران و ترکیه از یکسو و غرب از سوی دیگر، قابل توجه است. این مرز از دیرباز (قرون وسطی) همواره محل برخورد و منازعات هویتی غرب و اسلام بوده است؛ که مثال بارز

آن در جنگ‌های صلیبی دیده می‌شود. همین مرز جغرافیایی در دوران صفویه و امپراتوری عثمانی به عنوان مرز هویتی اسلامی - مسیحی نقش آفرینی کرده است. دولت عثمانی طی قرن هفدهم تا نوزدهم، سدی در برابر تجاوز اروپای مسیحی به شرق بوده است.

موقعیت جغرافیایی ترکیه به گونه‌ای است که در سه منطقه‌ی مهم خاورمیانه، بالکان و آسیای مرکزی - قفقاز درگیر است. در این زمینه موقعیت جغرافیایی و تمدنی ایران در مسیر راه‌های تجاری، در تلاقی سه قاره و در میانه تمدن‌های بزرگ، موجب شده است تا مردم ایران همواره با اقوام گوناگون از یونان و عرب گرفته تا ترک و تاتار برخورد داشته باشند؛ تا آنجا که ایران را گذرگاه حوادث یا چهارراه تاریخ دانسته‌اند که شرق و غرب را به هم متصل می‌کند. به دلیل این برخوردها و جنگ‌های مداوم هویت ایرانی همواره در تقابل با بیگانگان شکل گرفته است (مفتخری، ۱۳۹۲: ۹۵-۹۴). از این رو، جمهوری اسلامی ایران برخاسته از بسترهای هویتی ایرانی-اسلامی تمدن ایرانی، بخش وسیعی از تمایزها و تفاوت‌های هویتی و ایدئولوژیک با غرب را نمایندگی می‌کند، موضوعی که بخشی از عوامل و دلایل شکل‌گیری انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ نیز به شمار می‌رود، چرا که علاوه بر وابستگی‌های سیاسی، نظامی و فرهنگی رژیم پهلوی به غرب، تقابل هویتی ملت ایران به عنوان مهم‌ترین بخش هویت ایرانی-اسلامی این کشور با تمدن غرب نارضایتی‌های اساسی را رهبری می‌کرد و بر همین اساس، جمهوری

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۷۷

اسلامی برآمده این برساخت هویتی اصول و رویکردهای اصلی خود در سیاست خارجی را نیز بر اساس همان هویت ایرانی-اسلامی و با همان تفاوت‌ها و تضادها با غرب تعریف کرده است. از این رو، در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تعریف شرق در مقابل غرب به تعبیرهای امروزی متفاوت بود، زیرا شرق در دوران جنگ سرد و پیش از فروپاشی شوروی حول محور اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی تعریف می‌شد و در مقابل غرب معنا می‌گرفت اما پس از فروپاشی شوروی شرق در ساختار سیاست خارجی جمهوری اسلامی معنایی متفاوت به خود گرفت و تعبیری هویتی به آن داده شد که برخاسته از همان هویت ایرانی-اسلامی در مقابل هویت غرب بود. از این رو، چین به عنوان یکی از مهم‌ترین کشورهای آسیایی با دیرینگی تمدنی و قدرت اقتصادی و صنعتی مدرن، برای جمهوری اسلامی ایران چشم اندازه تازه‌ای به شمار می‌رفت که البته برای ایران به لحاظ هویتی رنگ و بوی کاملاً متفاوت نسبت به غرب داشت و حداقل جمهوری اسلامی ایران چنین تصویری را از افزایش گرایش به شرق در سیاست خارجی اش داشت. اما باید این مهم را در نظر داشت که نگاه چین و جمهوری اسلامی به یکدیگر کاملاً متفاوت است و به شکلی هرکدام برساخته از هویت‌های گوناگون به دنبال ایجاد تعادل و برقراری موازنه تهدید می‌باشند.

تحریم‌ها و فشارهای اقتصادی و سیاسی غرب

نکته حائز اهمیت در خصوص گرایش ایران به شرق و به طور مشخص

چین، شرایطی است که جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب با آن مواجه شد، باید عنوان داشت که جرقه شکل‌گیری این شرایط به همان تضاد و تقابل هویتی ایرانی-اسلامی جمهوری اسلام با غرب باز می‌گردد که به سلسله رخدادهایی منجر شد که ایران را مجبور به گرایش به شرق ساخت، در بیان علل گرایش ایران به شرق باید نقطه آغازین را همان تقابل هویتی دانست اما سیاست‌ها، فشارها و تحریم‌های دامنه‌دار غرب بخصوص ایالات متحده علیه ایران بود که جمهوری اسلامی را بیشتر به سوی شرق سوق داد و جمهوری اسلامی با تأکید بر المان‌های هویتی‌اش چاره‌ای جز اتخاذ چنین گرایش را در سیاست خارجی خود نداشت.

به طور کلی، ایران از کشورهایی است که قدرت‌های بزرگ در دوره‌های مختلف تلاش کرده‌اند از طریق اعمال تحریم آن را زیر فشار قرار دهند. که می‌توان به تحریم‌های تجاری و اقتصادی، دوره قاجاریه توسط روسیه و تحریم‌های نفتی انگلستان در زمان دولت مصدق، در سال ۱۹۵۲ میلادی اشاره داشت. با انقلاب اسلامی فشار تحریم‌های اعمالی علیه ایران بیشتر شد؛ برای مثال ایالات متحده، تلاش کرده است علاوه بر تحریم‌های یک‌جانبه خود، دیگر دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و شرکت‌های تجاری را به همراهی تحریم علیه ایران وادار کند. با تسخیر سفارت آمریکا در تهران و دستور اجرایی جیمی کارتر، رئیس‌جمهور وقت آمریکا مبنی بر بازداشت تمام سرمایه‌ها و دارایی‌های

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۷۹

دولت ایران در آمریکا، این کشور بعد از آن به بهانه‌های گوناگون دولت ایران را مورد تحریم قرار داده است. از سال ۲۰۰۵ موضوع غنی‌سازی اورانیوم، فشار تحریم‌های اعمالی علیه ایران وارد فاز تازه‌ای شد.

بیانات مکرر دولت مردان آمریکایی در سال‌های جدید نشان می‌دهد که از نظر آمریکا، برنامه هسته‌ای ایران چالشی مهمی برای امنیت و منافع رژیم صهیونیستی، آمریکا و حتی ثبات خاورمیانه است. به طوری که در حال حاضر آمریکا تمام توان اقتصادی، سیاسی، نظامی و دیپلماتیک خود را به کار گرفته تا بتواند با همکاری سایر کشورها، ایران را وادار به قبول خواسته‌های خود کند (مصطفی پور، ۱۳۹۲: ۲۲).

به طور کلی، نهادهای گوناگونی تحریم‌های وسیعی را علیه ایران تحمیل کرده‌اند از جمله: کنگره آمریکا، شورای امنیت سازمان ملل، دولت آمریکا و اتحادیه اروپا هستند. تحریم‌ها فقط به جهت فعالیت هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران نیستند، بلکه همچنان، تحریم‌ها به بهانه‌های دیگر همچون نقض حقوق بشر و فعالیت‌های تروریستی اعمال می‌شوند. ریگان (رئیس‌جمهور وقت آمریکا) در سال ۱۹۸۳، بعد از کشته شدن ۲۴۱ نفر از تفنگداران آمریکا در بیروت، ایران را به عنوان کشورهای طرفدار تروریسم معرفی کرد. (Samore, 2015: 3).

بنا بر نظر ایالات متحده آمریکا، انفجار یا برنامه‌ریزی پایگاه تفنگداران آمریکایی در بیروت در سال ۱۹۸۳ از سوی ایران حمایت شده است. به همین جهت، در تصور ایالات متحده آمریکا، ایران

عملکرد تروریستی دارد و به دنبال دستیابی به سلاح هسته‌ای است، از صلح در خاورمیانه مخالف می‌کند و در نهایت با قوانین و شیوه‌های بین‌المللی همسویی ندارد (فرزین نیا، ۱۳۷۶: ۸۶). نامیدن ایران به عنوان طرفدار تروریسم، علت اصلی برای گسترش اعمال محدودیت‌ها و ممنوعیت‌ها علیه ایران تا به امروز است

در سال ۱۹۹۵ دو دستور اجرایی توسط بیل کلینتون صادر شد و بر اساس آن تجارت به دنبال آن، سرمایه‌گذاری در ایران ممنوع اعلام شد. همچنین در همان سال، او قانون تحریم‌های لیبی و ایران را امضا کرد، این قانون تحریم‌هایی را علیه شرکت‌هایی تشدید می‌کرد که در قسمت انرژی ایران که متعلق به ایران بود، بیشتر از بخش معین سرمایه‌گذاری کرده باشند.

دومین قانون تحریم‌ها به جهت وسیع سرمایه‌گذاری در قسمت انرژی را شامل می‌شد (Samore, Ibid: 4) بر اساس قانون تحریم‌های لیبی و ایران، تمام شرکت‌هایی که بیشتر از ۲۰ میلیون دلار در گسترش منابع نفتی ایران سرمایه‌گذاری کنند، اعمال مجازات خواهند شد. در ژوئن ۲۰۰۵، جورج بوش دستور اجرایی ۱۳۳۸۲ را مبنی بر مصادره دارایی افراد حقیقی مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران صادر کرد. همچنین در سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۳، تقریباً پنج قانون و مقدار زیادی دستورهای اجرایی از طرف دولت آمریکا و کنگره علیه کشور ایران صادر شده است. ضمناً با مطرح شدن پرونده هسته‌ای جمهوری اسلامی در شورای امنیت و

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۸۱

تصویب قانون‌های تحریمی متعدد ویژه ایران، درخواست امکان فشار بیشتری علیه جمهوری اسلامی ایران بوده‌اند (یاری، رضایی، غلامی ۱۳۹۷: ۷۸).

همچنین ایالات متحده در دوره ریاست جمهوری ترامپ، جمهوری اسلامی ایران را با فشار اقتصادی مواجه ساخت، تصویب قوانین تحریمی و فرمان‌های اجرایی خاص ایران، بخش‌های انرژی، خودروسازی، بانک‌ها، اموال ایرانیان، برخی شخصیت‌های مهم ایرانی، بخش کشتیرانی و دیگر بخش‌های حمل‌ونقل انرژی جمهوری اسلامی ایران را مورد هدف قرار داد. به طور کلی، تحریم‌های ایالات متحده در قسمت انرژی حدود ۱۹ درصد از این تحریم‌ها را به خود اختصاص داده است. بر اساس تحقیقات گروه بین‌المللی^۱ تحریم‌هایی که در حوزه انرژی صورت گرفته، اقتصاد ایران را متأثر کرده است. همچنین در حوزه مالی و بانکی نیز تقریباً ۱۷ درصد از این تحریم‌ها را به خود اختصاص داده است. که در این مدل تحریم‌ها، مبادلات مالی و بانکی ایران با محدودیت‌های شدیدی مواجه شده است (یاری، رضایی، غلامی ۱۳۹۷: ۷۸). از طرفی با روی کار آمدن دولت سیزدهم (رئوسی) مدام در حال تأکید بر رکوردشکنی فروش نفت ایران است، حال خبرگزاری رویترز در گزارشی از تخفیف ویژه ایران به چین خبر می‌دهد. چنانکه طی ۹ ماه اخیر (خصوصاً در سال ۱۴۰۲) میزان تخفیف ایران به چین، بزرگ‌ترین

خریدار نفتی خود، به ۵/۲ میلیارد دلار رسید. این رقم فقط کمی پایین تر از پول‌های بلوکه شده ایران در کشورهای نظیر کره جنوبی، قطر یا عراق به حساب می‌آید. لذا تحریم‌ها باعث ارزان‌فروشی نفت ایران به چین شده است.

تحریم‌های شورای امنیت و مهم‌ترین اهداف آن در سال ۲۰۰۶ سازمان بین‌المللی انرژی اتمی پرونده هسته‌ای ایران را به دلیل اینکه گفته شده بود تهران به وظایفش عمل نکرده، به شورای امنیت ارجاع داد. سیاست‌های قدرت‌های بزرگ خصوصاً ایالات متحده به همراه وظایف شورای امنیت، به عنوان مهم‌ترین مرجع حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، از جمله عوامل فشار بر جمهوری اسلامی ایران از سال ۲۰۰۶ بوده‌اند. آن‌ها با مطرح کردن موضوع هسته‌ای ایران در سازمان ملل متحد، سعی در قانونی کردن و افزایش گستره و حجم تحریم‌های ظالمانه علیه کشور داشته‌اند.

شورای امنیت سازمان ملل از سال ۲۰۰۶ تاکنون با صدور قطعنامه‌های شماره ۱۸۳۵، ۱۸۰۳، ۱۷۴۷، ۱۷۳۷، ۱۶۹۶ و ۱۹۲۹ علیه جمهوری اسلامی، برنامه هسته‌ای و توسعه سیستم‌های پرتابی موشکی و سلاح هسته‌ای و فناوری هسته‌ای را مورد تحریم قرار داده است. مهم‌ترین ویژگی تحریم‌های شورای امنیت، اختصاص آن به برنامه هسته‌ای ایران است. قطعنامه‌های شورای امنیت علاوه بر اعمال ممنوعیت‌ها و محدودیت علیه بخش نظامی و تسلیحات هسته‌ای،

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۸۳

همکاری‌های فنی، آموزشی و مالی در زمینه فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای ایران را نیز ممنوع اعلام کرد.

بررسی قطعنامه‌های شورای امنیت علیه ایران، این مسئله را نمایان می‌کند که هدف اصلی از اعمال این تحریم‌ها محدود کردن فعالیت‌های هسته‌ای و موشکی جمهوری اسلامی ایران بوده است. طبق این بررسی، حدود ۳۵ درصد این تحریم‌ها موضوع هسته‌ای و موشکی جمهوری اسلامی ایران را مورد هدف خود قرار داده است. با وجود فراوانی منابع نفت و گاز برای تأمین انرژی موردنیاز کشور، فناوری هسته‌ای و توسعه آن به مثابه برگ برنده‌ای برای جمهوری اسلامی ایران بود که هژمون بین‌المللی به همراه قدرت‌های اروپایی از طریق شورای امنیت سازمان ملل آن را با چالش مواجه ساخته است.

استفاده از انرژی هسته‌ای از یکسو، باعث کاهش گازهای گلخانه‌ای و آلودگی‌های محیط زیستی می‌شود و از سوی دیگر، عدم قطعیت در مورد ماندگاری نفت و گاز در آینده، ایران را ملزم می‌دارد تا ترکیب انرژی خود را با توسعه فناوری هسته‌ای گسترش دهد و از وابستگی بیش از حد خود به سوخت‌های فسیلی بکاهد نهایتاً اینکه، جامعه جهانی به سمت استفاده از انرژی‌های پاک و کنترل آلودگی حرکت می‌کند که وقفه در برنامه هسته‌ای ایران می‌تواند باعث کندی حرکت در این مسیر شود. انرژی هسته‌ای، امروزه حدود ۱۶ درصد برق جهان را تأمین می‌کند.

جایگاه ایران در سیاست‌های منطقه‌ای چین و چالش‌های پیش‌روی آن

صنعتی‌سازی و رشد سریع اقتصاد در چین سبب افزایش نیاز پکن به انرژی شد. در نتیجه، موضوع امنیت انرژی باعث شد تا تجارت دوجانبه چین با کشورهای دارای منابع انرژی مخصوصاً ایران گسترش یابد؛ به صورتی که تجارت دوجانبه بین چین-ایران از ۳۱۴ میلیون دلار در سال ۱۹۹۰ به ۷۰۰ میلیون دلار در سال ۱۹۹۳ گسترش یافت و مسیر رو به رشد روابط اقتصادی این دو کشور در زمینه اقتصادی همچنان به قوت خود باقی ماند به نحوی که در سال ۲۰۰۴ رابطه تجاری این دو کشور به بیش از ۷ میلیارد دلار رسید (Gentry, 2005, p. 114). البته طی آمار موجود، صادرات چین به ایران با نرخ سالانه ۱۲.۹ درصد کاهش یافته است که از ۱۸.۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷ به ۹.۴۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ رسیده است، همچنین، در سال ۲۰۱۷، ایران ۵.۷۲ میلیارد دلار به چین صادر داشته است (oec.world). از این رو، دلایلی چندی را می‌توان برای جذابیت این کشور برای چین برشمرد که عبارت‌اند از:

- ۱- نبود تأثیر آمریکا به عنوان رقیب استراتژیک چین؛ ۲- روش متفاوت ایران در مدیریت منابع انرژی در مقایسه با دیگر کشورهای خلیج فارس؛
- ۳- منابع عظیم نفت و گاز ایران؛ ۴- تحریم‌های درازمدت ایجادشده توسط غرب بر روی ایران به عنوان اهرم فشار در جهت ممانعت از ورود شرکت‌های نفتی غربی به این کشور و اعمال محدودیت سرمایه‌گذاری

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۸۵

در صنعت نفت ایران. از نظر تحلیلگران مراحل اولیه رشد اقتصادی یک کشور، با رشد سریع تر تقاضا برای انرژی همراه است. «گریفین» در همین رابطه می گوید: «هرچه سرعت رشد اقتصادی بیشتر باشد، به تبع آن مصرف انرژی و سوخت های سیال نیز با آهنگ بیشتری رشد خواهد داشت» (گریفین، ۱۳۷۸: ۱۶۴).

با توجه به اینکه مشروعیت چین نو و حزب کمونیست، وابسته به ادامه رشد اقتصادی و افزایش رفاه نسبی مردم چین است و اینکه مشروعیت نظام سیاسی کمونیستی با افزایش رضایتمندی مردم گره خورده است، در نتیجه این رشد اقتصادی به شدت به انرژی وابسته است و می توان این گونه تحلیل نمود که «انرژی موتور توسعه ملی در چین» است (موسوی شفائی، ۱۳۸۸: ۱۴۲). چین تاکنون بیشترین مصرف کننده زغال سنگ در جهان بوده است، با توجه به فشارهای بین المللی در مورد محیط زیست، سیاستمداران تغییر رویه از زغال سنگ به نفت را داده اند، که این موضوع نیز از جمله علل افزایش تقاضای انرژی است.

با توجه به اینکه ۸۵ درصد انرژی وارداتی چین از مناطقی دارای امنیت متزلزل مانند (تنگه سوئز، مالاکا، هرمز) وارد می شود، هرگونه مشکل در این مناطق حساس، باعث تضعیف رشد اقتصادی چین خواهد شد. بنابراین مهم ترین عامل گرایش سیاست های منطقه ای چین به سمت ایران می تواند، نیاز اقتصاد در حال رشد چین به انرژی باشد. از طرفی وابستگی روزافزون به بازارهای جهانی در حوزه انرژی، مقامات چین را

نگران تر از همیشه ساخته و با توجه به تقاضای بالا و منابع محدود داخلی تأمین انرژی به علت ناکافی بودن زیرساخت‌ها، نیاز مبرم به انرژی به وضوح مشخص است. با در نظر گرفتن مسائل فوق، امنیت انرژی نیز برای سیاست‌گذاران چین از اهمیت بالایی در سیاست خارجی این کشور دارد. به بیان دیگر، در شرایط کنونی یکی از اولویت‌های استراتژیک سیاست خارجی امنیت انرژی است (واعظی، ۱۳۸۷: ۸). همچنین به زعم اکثر تحلیلگران اقتصادی، جهان همچنان نیازمند نفت خلیج فارس است و با توجه به ذخایر عظیم نفت و گاز ایران، قدرت‌های بزرگ مانند چین نیازمند نفت ایران جهت توسعه فرایند صنعت خود هستند (کمپ و هارکاو، ۱۳۸۳: ۳۲۶). البته چین بیشتر از قدرت‌های بزرگ دیگر نیاز به نفت خلیج فارس و ایران دارد و در سال ۲۰۲۰ تقریباً ۷۰ درصد منابع نفتی چین از خلیج فارس تأمین شده که این موضوع باعث وابستگی هر چه بیشتر چین به منابع نفتی خلیج فارس خواهد بود. از این رو، رشد سریع اقتصادی، رشد شدید تقاضا برای مصرف نفت در چین را به دنبال داشته است.

بر اساس پیش‌بینی آژانس بین‌المللی انرژی، میزان مصرف روزانه نفت خام چین از ۶/۲ میلیون بشکه در سال ۲۰۰۴ به ۱۳/۱ میلیون بشکه در سال ۲۰۳۰ افزایش می‌یابد و میزان واردات نفت چین در سال ۲۰۳۰، بیش از ۷۲ درصد کل نفت مصرفی این کشور خواهد بود. وابستگی چین به نفت وارداتی به طور مداوم در حال افزایش است و احتمالاً در

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۸۷

آینده نیز به همین منوال خواهد بود. از آنجا که بیشتر کشورهای تولیدکننده نفت، هم پیمان نزدیک آمریکا هستند، چین درصدد یافتن متحدانی در منطقه خاورمیانه است. تلاش چین برای یافتن منابع نفتی، این کشور را تبدیل به رقیبی جدید برای ایالات متحده و به ویژه در خاورمیانه، آسیای مرکزی و آفریقا کرده است. این مسئله باعث شکل‌گیری سیاست‌های خارجی جدید چین در قبال کشورهای صادرکننده انرژی شده است که گاه در تضاد مستقیم با سیاست انرژی آمریکا قرار دارد؛ برای مثال می‌توان به سرمایه‌گذاری‌ها و هزینه‌های عظیم چین در کشورهای ایران، سوریه و سودان اشاره کرد. در این مقطع زمانی شرکت‌های نفتی چین به دنبال انعقاد قراردادهایی در سراسر جهان بوده‌اند، ولی هیچ‌کدام از قراردادهای منعقد شده قابل مقایسه با قراردادهای انجام شده این شرکت‌ها با کشورهای خاورمیانه نبود. اگرچه رهبران چین امیدوار بودند بتوانند به منابع آسیای مرکزی دست یابند، ولی رقابت‌های موجود با روسیه اجازه این کار را نمی‌داد. در مجموع، خاورمیانه اکنون حدود ۶۰ درصد نفت چین را تأمین می‌کند.

بنا بر گزارش آژانس بین‌المللی انرژی در سال 2010، بیش از ۸۰ درصد از واردات چین از خاورمیانه خواهد بود. در میان کشورهای این منطقه، ایران به دلیل برخورداری از دومین ذخایر نفت و گاز جهان از یک سو و پیگیری مشی مستقل در مدیریت این ذخایر از سوی دیگر،

از ظرفیت‌های بالایی جهت همکاری مطمئن و درازمدت در عرصه انرژی با چین برخوردار است. ایران با دارا بودن منابع غنی نفت و گاز و برخورداری از تجربه‌ای طولانی در حوزه انرژی، و چین با توجه به رشد بالای اقتصادی و نیاز روزافزون به انرژی، از زمینه‌های لازم برای همکاری گسترده به عنوان شرکای اقتصادی برخوردار است، به طوری که ایران قادر به برآوردن بخش عمده‌ای از نیازهای انرژی چین است. ایران سالانه بین ۱۰ تا ۱۲ میلیون تن نفت به چین می‌فروشد و در میان سه کشور اول صادرکننده نفت به چین قرار دارد.

درعین حال، ظرفیت‌های بیشتری برای افزایش میزان فروش نفت ایران به چین وجود دارد. ایران اعلام کرده است که ترجیح می‌دهد چین را به عنوان واردکننده اول نفت ایران جایگزین ژاپن کند. ایران ابتدا در سال ۲۰۰۵ در رتبه سوم از نظر کشورهای صادرکننده نفت به چین بوده و تنها ۱۴ درصد از نیازهای وارداتی نفت چین را تأمین می‌کرد، اما بعد از امضای سلسله توافقنامه‌هایی بین دو کشور از بزرگ‌ترین صادرکنندگان نفت به چین است (احتشامی، انوشیروان ۱۳۷۸: ۱۶۰).

نتیجه‌گیری

ایران، در طول تقریباً سه دهه‌ی اخیر، روابط پرفراز و نشیبی را با مجموعه‌ی غرب (اروپا و امریکای شمالی) تجربه کرده، روابطی که گاه نشانه‌هایی از همکاری و تعامل داشته و در پاره‌ای از مواقع نیز رقابت،

تعارض و واگرایی در روابط نمود یافته است. با این همه، پایان جنگ سرد و فروپاشی شوروی، روندی از گرایش کلی به شرق (البته با وجود افت و خیزهایی) را در روابط شرق، در قالب شرق‌گرایی نشان می‌دهد. این گرایش هم در سیاست‌های اعلامی و هم در سیاست‌های اعمالی ایران مشخص است. به طوری که در طول سال‌های اخیر بخش قابل توجهی از روابط سیاسی و اقتصادی ایران به سمت شرق سوق پیدا کرده است. اگرچه دلایل متعددی را می‌توان در این گرایش به شرق برشمرد؛ اما آنچه مشخص است این است که عوامل مشترک هویتی-امنیتی ایران در برخورد با غرب گرایش به شرق را در سیاست خارجی ایران تقویت کرده است. از مهم‌ترین این عوامل عبارت‌اند از: ۱- هویت تاریخی، هویت دینی و هویت تمدنی این سه کشور در گذشته با غرب (عموماً اروپا) در تمایز بوده است؛ ۲- ایران به لحاظ جغرافیایی در نقطه‌ی تلاقی و برخورد عناصر هویتی و تمدنی غرب قرار داشته است و نوعی مرزبندی هویتی-جغرافیایی نیز با غرب پیدا کرده است؛ ۳- در ایران گرایش‌هایی از همکاری و نزدیکی با غرب در حوزه سیاست خارجی وجود داشته که عموماً با سرخوردگی و عدم موفقیت همراه شده است و در نهایت ۱- ایران شواهد فراوانی از هویت هژمونیک غرب در دوره پس از جنگ سرد مواجه شده است. این عوامل هویتی-امنیتی در کنار سایر عوامل موجب شده تا پس از جنگ سرد شاهد گرایش به شرق در روابط خارجی ایران باشیم.

البته این نکته که گرایش به شرق در ایران افت و خیزهایی مواجه بوده، بنابراین ممکن است در آینده شاهد تقویت یا تضعیف این روند باشیم. اهداف اساسی سیاست خارجی چین شامل عدم وابستگی، استقلال و تمامیت ارضی و همچنین تشکیل محیط بین‌المللی امن و دارای ثبات، و سیاست درهای باز اقتصادی هستند. نیاز ضروری چین در دسترسی به منابع طبیعی محرک توسعه اقتصادی این کشور، که شامل نفت و گاز طبیعی است، پکن را به تلاش فزاینده برای برقراری رابطه با کشورهای صاحب منابع طبیعی سوق داده است. در دسترسی به عرضه‌کنندگان خارجی نفت، پکن روابط نزدیک دیپلماتیک با این کشورها دارد. اما محیط استراتژیک انرژی منطقه که مرکز آن در قلب خاورمیانه و حوزه خلیج فارس قرار دارد، آن را مورد توجه جدی سیاست خارجی چین بر مبنای امنیت انرژی این کشور قرار داده است.

با توجه به رشد شتابان نیاز چین در حوزه انرژی، ایران به صورت استراتژیک و در ابعاد مختلف با منافع پکن گره خورده است. اهمیت ایران برای پکن نه تنها به موقعیت ژئوپلیتیک آن؛ بلکه به فرصت‌های اقتصادی، مسائل امنیتی و از همه مهم‌تر به وفور ذخایر انرژی این منطقه برمی‌گردد. گردش چین از یک کشور صادرکننده به یک بازار مصرف انرژی همانند فرصتی برای کشورهای منطقه غرب آسیا است، تا با حفظ مزیت رقابتی به گسترش سهم خود در بزرگ‌ترین بازار مصرف (انرژی) جهان اقدام نمایند. بر این اساس سیاست درهای باز چین در چارچوب

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۹۱

رویکرد ایجاد روابط غیرسیاسی شده، معنایابی می‌شود که این مسئله فضا را به چین و کشورهای منطقه غرب آسیا جهت سرمایه‌گذاری‌های عظیم اقتصادی ایجاد می‌کند.

نکته مهم دیگر، اولویت امنیت منطقه خاورمیانه در سیاست خارجی چین است که میانجیگری این کشور در گفتگوهای صلح ایران و عربستان را می‌توان مهم‌ترین نشانه آن تحلیل نمود. چین به عنوان بازیگری نسبتاً جدید در خلیج فارس، نه سابقه استعماری دارد و نه سیاست‌های ستیزه‌جویانه‌ای را در پیش گرفته است و به واسطه رشد اقتصادی بالای این کشور نیازش به انرژی افزایش یافته و از این رو، امنیت در دستیابی به انرژی برایش اهمیت بالایی دارد. از آنجا که خلیج فارس مهم‌ترین منبع تأمین‌کننده نفت وارداتی چین (۵۸ درصد) است، این کشور قصد دارد برای حفظ امنیت انرژی خود، حضور بیشتری در خلیج فارس داشته باشد و بدین منظور چین روابط تجاری گسترده‌ای را با دو کشور قدرتمند منطقه، ایران و عربستان، به عنوان پایه‌های «دیپلماسی نفتی» خود برقرار کرده است. از این رو، به طور کلی گرایش ایران به شرق از نظریه استفان والت مبنی بر موازنه تهدید است، چراکه هر نوع گرایش و اتحادی احتیاج به همکاری‌های منطقه‌ای و یا به نوعی احساس تهدید مشترک دارد، گرایش ایران به شرق به علت تهدید فوری ناشی از تحریم‌ها موضوعیت می‌یابد و موجودیت یا بقا ایران مطرح است، از طرف دیگر، نیز مسئله امنیت انرژی و تأمین آن

برای چین، جایگاه ایران را در سیاست خارجی این کشور تعریف می‌کند و به نوعی منافع دو کشور این اتحاد و موازنه را ایجاد می‌نماید. اگرچه روابط ایران و چین تا یک گرایش راهبردی راهی بسیار طولانی دارد.

منابع

دانش نیا، فرهاد، احمدیان، قدرت و هاشمی، مسعود (۱۳۹۲)، هویت تاریخی، نو عثمانی‌گری و سیاست خارجی ترکیه، *مطالعات سیاسی جهان اسلام*، سال دوم، شماره ۷

شریعتی نیا، محسن (۱۳۸۶)، سیاست غرب آسیای چین، *سیاست خارجی*، شماره ۳

شریعتی نیا، محسن و توحیدی، زهرا (۱۳۹۲)، ایران و قدرت ساختاری غرب، *روابط خارجی*

شولت، یان آرت (۱۳۸۶)، *نگاهی موشکافانه بر پدیده جهانی شدن*، ترجمه مسعود کرباسیان، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، سال پنجم، شماره ۳

طارمی، کامران و مرادی، ایرج (۱۳۹۳)، *بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با اتحادیه اروپا در سه دهه اخیر*، پژوهش‌نامه روابط

بین‌الملل مقاله ۵، دوره ۷، شماره ۲۸، اسفند ۱۳۹۳، صفحه ۱۶۶-۱۳۳
عزیز نژاد، صمد و سیدنورانی، محمدرضا (۱۳۸۸)، *بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی*، مجلس و پژوهش، سال شانزدهم، شماره ۶۱

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۹۳

گریفین، استل. (۱۳۷۸)، ابعاد مسئله انرژی، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*،

ترجمه غلام حسین حسن تاش، سال، ۱۳ شماره ۷، ۸

موسوی شقایب، مسعود (۱۳۸۸)، امنیت انرژی محور تعامل سازنده و موتور

توسعه ملی، پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران،

بهار ۱۳۸۷، صص ۱۴۱-۱۵۵

مفتخری، حسین (۱۳۹۲)، ایران و اسلام، هویت ایرانی، میراث اسلامی،

جستارهای تاریخی، سال چهارم پاییز و زمستان ۱۳۹۲ شماره ۲ (پیاپی ۸)

نوریان، اردشیر (۱۳۸۸)، منازعه و همکاری در روابط بین الملل: نقش قدرت

در حفظ صلح و امنیت جهانی، سیاست خارجی، سال بیست و سوم، بهار

References

Asgarkhani, Abumohammad and others (۲۰۱۸). Geoeconomic Analysis of China's Foreign Policy, *Geopolitics Quarterly*, Year 14, Number 52, pp. 209-233.

Barker, M (1989), Ideology, Power and the Informational Society and the Global Economy, *New Left review*, 204.

Dreyfuss, Bob. & Nick Turse. (2013). *American Death Spiral in the Middle East*.

Gentry, J. B (2005). The Dragon and the Magi: Burgeoning Sino- Iranian Relations in the 21st Century, *The china and Eurasia forum Quarterly*, 3(3), 111-125

Kamphausen, R. D. (2013). *China's military operations other than war: the military legacy of Hu Jintao*, Paper presented at the SIPRI conference

Rezaei, M. 2014. Chinese - Iranian Military Relations,

Iranian Review of Foreign Affairs, Vol. 5, No. 3, pp. 109-148.

Mesbahi, Mohiaddin (2001), *Iranian Foreign Policy towards Central Asia and the Caucasus*, in J. Esposito and R. K. Ramazani, eds. *Iran at the Crossroads*, Palgrave-Macmillan Academic Publishing

Stephen Walt (2004), *Can the United States Be Balanced? If So, How?* (Chicago: American Political Science Association, September 24, 2004, p 12.

Stephen M. Walt. (1987). *Origins of Alliances Ithaca*: Cornell University Press, Chapters 1,2, 5.

Walt, Stephen. (2011). The End of the American Era, *The National Interest*, 6-16.

Translated References to English

Daneshnia, Farhad, Ahmadian, Qadrat, and Hashemi, Masoud (2012, Historical Identity, Ottomanism and Turkey's Foreign Policy), *Quarterly Journal of Political Studies of the Islamic World*, Year 2, Number 7. [In Persian]

Shariatinia, Mohsen (2007), "China's West Asia Policy", *Foreign Policy Quarterly*, no. 3. [In Persian]

Shariatinia, Mohsen and Towhidi, Zahra (2012), Iran and the structural power of the West, *Schulte's Foreign Relations Quarterly*, Yan Art (2016) A close look at the phenomenon of globalization, translated by Masoud Karbasian, Tehran: Scientific and Cultural Publications, fifth year, no. 3. [In Persian]

Aziznejad, Samad and Seyed Noorani, Mohammad Reza

گرایش به شرق در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران و ... ۲۹۵

(2008) Examining the effects of sanctions on Iran's economy with an emphasis on foreign trade, *Majlis and Research*, year 16, number 61. [In Persian]

Mousavi Shaghaei, Masoud (2008), "Energy security based on constructive interaction and the engine of national development", *Journal of Law and Political Science* [In Persian]

Muftakhri, Hossein, 2013, *Iran and Islam, Iranian identity, Islamic heritage, historical essays* [In Persian]

